

LA NOMENCLATURA BOTÀNICA I ELS NOMS CATALANS DE LES PLANTES. REFLEXIONS A PROPÒSIT D'UN RECULL DE FITÒNIMS

Josep VIGO I BONADA
Institut d'Estudis Catalans
Joan VALLÈS XIRAU
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Una de les característiques inherents a l'espècie humana és la de donar nom als objectes que té al seu abast, tant els naturals com els que ella mateixa ha creat. Entre aquests objectes, els de la natura (i especialment els éssers vius) ocupen un lloc molt rellevant. Plantes, fongs, animals, microorganismes... són coneguts per les persones, que sovint els utilitzen (o els eviten, si escau). Un dels primers fruits del saber popular —i un dels darrers que es perden en cas d'erosió cultural— és la nomenclatura popular. Aquesta nomenclatura (que implica i explica una classificació) serveix perquè els parlants de cada llengua s'entenguin de manera força inequívoca, malgrat les variants que hi hagi, en referir-se a, posem per cas, una planta. Paral·lelament, els estudiosos dedicats a la sistemàtica de plantes o d'altres organismes vius han elaborat una altra nomenclatura, que també respon a una classificació, igualment per a entendre's (en aquest cas independentment de cada llengua) de manera inequívoca en referir-se a, mantinguem l'exemple, una planta. Ambdues maneres de fer mostren la intenció d'explicar i designar els elements de la natura. Com veurem més endavant, les classificacions i les denominacions popular i científica, encara que d'acord en moltes coses, sovint no són coincidents. Qui estigui interessat a aprofundir en aquest tema pot consultar amb profit l'obra de Berlin (1992).

Pel que fa als noms de plantes en català, després d'un procés llarg i complex, que va durar vint-i-un anys (set dels quals a molt baix ritme i els altres catorze de treball continuat i més o menys intens), va aparèixer el llibre *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* (Vallès, dir., 2014). L'obra conté uns 35.000 noms catalans per a gairebé 8.500 noms científics, que corresponen a quasi 6.000 espècies vegetals, i és complementada per un diccionari en línia (http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/191), que es vol anar actualitzant regularment.

L'objectiu d'aquest article és fornir comentaris i reflexions sobre aspectes de la fitonímia catalana, bàsicament des del punt de vista de la botànica, prenent com a referent o excusa l'obra esmentada (de la qual els autors d'aquest article són coautors, juntament amb Joan Veny, M. Antònia Julià, M. Àngels Bonet i Joan Carles Villalonga), que, ara com ara, constitueix el recull més comprensiu de fitònims en la llengua que ens ocupa. D'altra banda, J. Veny, en un article complementari del nostre, mostra amb alguns exemples la importància de *Noms de plantes* des d'una perspectiva lingüística.

SITUACIÓ DE PARTIDA

Els territoris de llengua catalana tenen una flora força rica, uns 3.600 tàxons als nivells d'espècie i subespècie (Bolòs *et al.*, 2005). Hom es pot adonar de la gran quantitat de treballs que contenen, recopilen o analitzen noms de plantes en català consultant la bibliografia del llibre que serveix de punt de partida a aquest article. Aquests dos fets fan palès l'interès de les persones que viuen en aquestes terres per les plantes, interès que ha propiciat una gran riquesa de sabers populars, ben reflectits en la fitonímia.

Encara que en alguna obra anterior, com ara la *Introducció a la flora de Catalunya* d'Antoni Cebrià Costa (1864) i altres d'abast més parcial, ja s'hi consignaven molts noms catalans de plantes, dues obres del primer terç del segle xx constitueixen els dos grans primers reculls de fitònims en aquesta llengua, juntament amb els seus corresponents noms científics: d'una banda la *Flora de Catalunya* de Joan Cadevall (1913-1937), i de l'altra el *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra (1932). Prenent com a base aquest dos grans treballs i tenint en compte també un bon nombre d'altres obres i dades de collita pròpia —obtingudes mitjançant treball de camp—, Francesc Masclans va aplegar uns 6.000 noms catalans per a uns 1.800 tàxons (Masclans, 1954). Poc més tard, Pius Font i Quer va reunir, en una obra sobre plantes medicinals que va esdevenir prou famosa, gairebé 11.000 noms de plantes en les diverses llengües ibèriques, quasi un terç dels quals en català (Font, 1961). Més endavant, el mateix autor de la primera compilació esmentada va posar al dia la seva obra mitjançant el buidatge de més treballs i la consignació de més noms recollits per ell mateix, tot arribant a uns 9.000 noms catalans per a gairebé 3.000 tàxons (Masclans, 1981).

El 1993 vam constatar que aquesta darrera obra de Masclans (que era d'un gran interès, i coneguda per científics i afeccionats) feia temps que no es trobava a l'abast del públic, si no era en algunes biblioteques. Llavors vam tenir la idea, que el TERMCAT-Centre de Terminologia va acollir amb gran interès, de treure-la al carrer després d'una profunda actualització. Això donava una bona oportunitat de fer una revisió i un recull posat al dia de la nomenclatura popular de les plantes en la nostra llengua.

LES FONTS, ELS NOMS I EL SEU TRACTAMENT

Partíem, doncs, de les dades anteriors, fins a Masclans (1981), inclòs, de manera que vam considerar, per a l'actualització, solament les obres que Masclans no havia recollit i les que van ser publicades posteriorment. Vam buidar més de 300 obres de tema divers, bàsicament botànic. Es tractava, o bé de llistes fornides per botànics o botanòfils o bé de llibres o articles publicats; en el benentès que, per a ser tinguts en compte, els documents havien de contenir tant el nom català com el nom científic al qual corresponia, per tal de poder-los atribuir de manera clara a un tàxon. A més, es van usar, lògicament, tots els termes de Masclans (1981) i també tots els de la segona edició de *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (2007). A partir d'aquí, es van anar elaborant les llistes i es van anar revisant els noms científics i els catalans.

Com es pot suposar, els problemes no van pas mancar durant l'elaboració de l'obra. Ultra els d'infraestructura o econòmics i els d'adaptació entre els membres de l'equip d'autors —provinents, uns de l'àmbit botànic, i del lingüístic els altres—, que no han de ser tractats aquí, la depuració de les dades fou el que requerí més esforços. Com és comprensible, en un recull d'obres tan gran, la fiabilitat de les dades no era idèntica (i completa, com hauria estat ideal) en tots els casos. D'una banda, i pel costat de la llengua, hi havia casos de mots escrits en ortografia prenortativa, variants dialectals de nivells diversos i barbarismes per influència de diverses llengües (castellanismes, gal·licismes, italianismes, sardismes). De l'altra, i pel cantó botànic, hi havia noms científics incorrectes i casos de determinacions dubtoses, és a dir, d'inseguretats pel que fa a la recta atribució del nom científic al popular català.

Va caldre, doncs, una selecció i un tractament de les dades amb criteris de gestió terminològica moderns per tal d'evitar al màxim de donar informacions insegures o incorrectes. Des del punt de vista botànic, vam repassar acuradament els noms científics, per tal d'establir-ne els correctes, triar-ne el que seria consigna't de manera preferent i decidir els sinònims que convenia difondre'n. A més, vam vigilar tant com vam poder l'adequació de la correspondència entre els noms populars i els científics a les obres objecte de buidatge. En el camp de la nomenclatura popular, es van generar algunes formes corregides de noms catalans i es va establir un ordre de preferència dels termes i de la seva consideració com a noms amb tota propietat o com a variants de menes diverses d'acord amb els criteris lingüístics i dialectològics establerts en el marc del projecte. Aquest procés va permetre d'identificar una gran quantitat de casos (al voltant de 4.000) de noms que van ser considerats prou dubtosos com per a ser desats, és a dir, no publicats ni a l'obra impresa ni al diccionari en línia.

A continuació tractarem diversos aspectes de la nomenclatura de les plantes, de la fitonímia, tot relacionant la científica i la popular catalana, amb exemples de l'obra que constitueix la base d'aquest article.

ORIGEN I NECESSITAT DE LA NOMENCLATURA CIENTÍFICA

Les ciències de la natura, i dintre seu la botànica, han maldat des de sempre per reconèixer, distingir i classificar els organismes vius, gairebé com a suport previ per a estudiar-los en llurs constitució, funcionament, distribució, aplicacions pràctiques... Objectiu que, de totes maneres, encara es troba lluny de ser assolit, car falta molt, com el lector deu saber, per a completar el catàleg de la biodiversitat de la Terra.

L'exercici de distingir i classificar constitueix la tasca de la sistemàtica o taxonomia biològica, i mena a establir un sistema d'unitats jerarquitzades, la més bàsica de les quals (i realment tangible) rep el nom d'*espècie*, un terme que en el llenguatge planer vindria a ser equivalent als mots *mena* o *classe*, significat cadascuna de les categories de plantes, animals..., clarament identificable i distingible de totes les altres (com és ara faig, rosella, guilla, rossinyol, orada, etc.). Per desgràcia, el terme *espècie biològica* no ha estat admès de manera recta dins el llenguatge corrent. Sovint els parlants el substitueixen per *varietat*, *raça* o algun altre de científicament incorrecte. Igualment, quan es refereixen a dos grups de plantes molt similars solen dir que són de la mateixa *família* (terme que, igualment com *varietat*, correspon a una categoria taxonòmica molt precisa). Les raons d'aquesta situació són lèxicament explicables i responen a les ja esmentades diferències de criteri en les concepcions científica i popular de la classificació (Berlin, 1992), però a la pràctica dificulten força la comunicació entre llenguatge comú i discurs científic.

De les múltiples categories sistemàtiques estatuides, aquí ens interessa referir-nos solament a les de nivell inferior a la família, car són les que reben denominacions populars. Concretament: l'espècie, que acabem de comentar; el gènere, que típicament agrupa diverses espècies afins; i les unitats subespecífiques, subordinades a l'espècie —diguéssim variacions dintre d'un model comú—, les més emprades de les quals són, per ordre de nivell descendent, la subespècie, la varietat i la forma.

Construït el sistema, cal atribuir a cada unitat —i, doncs, a cada planta— una denominació codificada i de valor universal. Posar noms als objectes que ens envolten és una activitat connatural a l'home, que l'ha portat a construir un llenguatge estructurat i, dintre d'aquest, diversos sistemes lèxics especialitzats, eminentment pràctics. Un d'aquests sistemes especialitzats és la nomenclatura biològica, lligada a la sistemàtica suara esmentada.

Per tal que el sistema nomenclatural sigui comprensible i unívoc, es regeix per un codi de nomenclatura, consensuat i acceptat de manera general (i modificat regularment a través de procediments preceptius).

LA NOMENCLATURA BOTÀNICA

El codi internacional de nomenclatura botànica (des de la seva darrera edició anomenat *Codi internacional de nomenclatura per a algues, fongs i plantes*, McNeill et al., 2012) disposa, com altres codis de nomenclatura biològica anàlegs (fonamentalment el de

zoologia i el de bacteriologia), que els noms de les plantes són en llatí, presos directament del lèxic d'aquesta llengua o no, però en tots els casos tractats com a denominacions llatines (i sotmeses a les regles gramaticals pertinents). Els noms de gènere, escrits sempre amb majúscula inicial, recullen molt sovint les denominacions llatines corrents. Així, *Pinus*, *Fagus*, *Trifolium* o *Rosa* corresponen, respectivament, als pins, als faigs, als trèvols i als rosers. Però les denominacions genèriques també poden derivar de noms de persona (*Minuartia*, de Minuart; *Lamarckia*, de Lamarck...), de noms vulgars (*Scorzone-ra*, d'herba escurçonera) o poden ser aleatoris (*Ifloga* i *Logfia* són anagrames del nom precedent *Filago*).

Els noms de les espècies consten de dos termes. El primer terme (*nom genèric*) és el nom del gènere al qual l'espècie pertany; el segon (*epítet específic*) és un determinatiu que la singularitza, sovint amb categoria gramatical d'adjectiu. Per exemple, *Pinus sylvestris*, *Trifolium pratense*, *Rosa moschata*..., que corresponen, respectivament, al pi roig, al trèvol de prat i al roser mesquer. Com en el cas dels gèneres, també hi ha epítets específics derivats de noms de persona (*halleriana*, de Haller; *fontqueri*, de Font Quer...) o que recullen noms de plantes (*myrtilus*, del llatí; *mahaleb*, de l'àrab...) i encara d'altres casos. Aquesta manera d'anomenar les espècies biològiques (dita nomenclatura binomial) fou utilitzada inicialment per C. Linné (1753), més per raons pràctiques que no pas amb la intenció de fer-ne una proposta formal, però després va ser adoptada amb caràcter normatiu i universal.

Cal entendre, com haurem de recordar més endavant, que tots els noms científics de plantes es consideren arbitraris; no cal que tinguin normativament un origen clar ni un significat concret ni una forma estàndard, tot i que sovint sigui realment així.

A part d'aquest i altres principis generals, el codi desplega un seguit de regles, d'entre les quals aquí interessa subratllar la que estableix que cada unitat del sistema, cada espècie vegetal o, si voleu, cada planta solament pot tenir un nom correcte, que ha de correspondre, llevat excepcions, al que li fou donat, de manera normativa, per primera vegada.

No és gens rar, però, que una mateixa planta hagi rebut noms diferents en llocs o temps diferents i per part de diferents autors. I aquesta és la principal raó de l'existència de sinònims, de vegades força nombrosos, atribuïbles a una mateixa espècie, fet que fa sentir perplexos o incòmodes la majoria dels no especialistes. El codi de nomenclatura fixa les condicions que ha de complir cada nom per a ser vàlid o no, correcte o no.

INESTABILITAT EVENTUAL DELS NOMS CIENTÍFICS

Dels sinònims que s'atribueixen a una mateixa espècie, tots són invàlids o incorrectes llevat d'un (excepcionalment més d'un, com veurem més endavant). Així, el colitx té com a nom correcte *Silene vulgaris*, el primer que li va ser atribuït, però, si més no, dos sinònims, *Silene cucubalus* i *Silene inflata*, tots dos incorrectes, perquè són posteriors en el temps. Cal tenir present que, si es demostra que existia un altre nom més antic que tots els prèviament coneguts, aquest tindrà prelación sobre els altres i haurà de ser adoptat en

comptes del considerat fins llavors correcte. Aquesta és una de les causes que poden fer canviar la nomenclatura d'una espècie.

D'altra banda, com que la interpretació de la categoria taxonòmica que ha de tenir una planta i la seva posició dins del sistema no són pas indiscutibles, pot passar que diversos botànics tinguin criteris diferents al respecte. I aquests criteris diferents solen quedar reflectits en la nomenclatura proposada o adoptada per cada autor. Aquesta és la segona causa de l'eventual variació dels noms. Per exemple, si hom considera que l'herba fetgera pertany al grup de les anemones, concretament al gènere *Anemone*, el seu nom correcte només pot ser *Anemone hepatica*. Però si hom creu que cal separar-la del gènere esmentat, el seu nom correcte, d'acord amb el codi, ha de ser *Hepatica nobilis*. Un i altre nom són correctes, depenent del criteri que hi apliquem.

Vegem un altre exemple, per esmentar els dos casos més corrents de variació deguda a criteris interpretatius. Si la farigola de pastor, inequívocament dins del gènere *Thymus*, es considera una espècie ben distinta, rebrà el nom de *Thymus pulegioides*; si es creu que és una de les tantes variacions (per exemple, una subespècie) del serpoll (*Thymus serpyllum*), s'haurà de dir *Thymus serpyllum* subsp. *chamaedrys*.

Els noms botànics de les plantes han estat objecte, no rarament, d'interpretacions divergents, de discussions o de confusions; no és pas estrany, per exemple, que un mateix nom hagi estat entès de manera diversa per diferents autors o que s'hagin generalitzat noms erronis per molt de temps. Per això, el codi obliga que cada nom científic (de la categoria que sigui) vagi seguit del nom de l'autor (o dels autors) que el varen establir de manera vàlida; procediment conegut com a citació d'autor(s) o d'autoria i que es formalitza en general mitjançant abreviatures (L. per Linné, Lam. per Lamarck, Huds. per Hudson...). I atès que, com acabem de dir, cada botànic pot modificar, si ho creu convenient, la posició d'una unitat taxonòmica dins el sistema, aquestes modificacions han de quedar reflectides en les citacions d'autors. Això explica que, en més d'un cas, darrere el nom científic apareguin diferents noms o abreviatures d'autors, sovint separats per parèntesis, o bé relligats per partícules o per expressions llatines abreujades, etc. De vegades la citació d'autor és impersonal (com és ara, *auct. pyr.*, que significa dels autors pirinencs). Aquestes fórmules i abreviatures són explicades en l'apartat d'abreviacions botàniques. No així les abreviatures dels noms d'autor, que el lector interessat podrà trobar en reculls especialitzats, com és ara en Brummit / Powell (1992).

Els especialistes deuran trobar innecessàries aquestes explicacions sobre citacions d'autoria. Als profans, en canvi, potser els semblin carregoses. No les podem pas passar per alt. I en tot cas, el lector mitjà no cal que s'hi amoïni, car, en consultar els noms científics, pot deixar de banda aquestes detalls sense cap recança.

Una altra cosa, a l'hora d'enfrontar-se a la nomenclatura científica, és saber llegir correctament els termes llatins. En general se sent una quantitat de pronúncies defectuoses que tapa la lluna. El lector que vulgui, o que necessiti, conèixer els aspectes bàsics d'aquesta qüestió, pot consultar, per exemple, Alsina *et al.* (1989).

En el nostre llibre sovint figuren, per a cada planta, diversos noms científics: el correcte (o els correctes, si n'hi ha més d'un) i els sinònims no correctes més usuals o més coneguts (alguns dels quals han esdevingut més o menys populars, sobretot en tàxons poc o molt comercialitzats i mencionats en obres d'ampli accés per part del públic), i, sobre-

tot, els que són consignats en les diverses fonts de buidatge. No hi fem pas figurar tots els sinònims existents: ni cal ni seria gens pràctic.

CORRESPONDÈNCIA ENTRE NOMS POPULARS I NOMS CIENTÍFICS

Podria semblar que l'equivalència entre noms populars i nomenclatura científica hauria de ser planera. En realitat poden sorgir molts entrebancs, i hom pot haver de resoldre força problemes i, fins i tot, heure-se-les amb casos insolubles.

Les dificultats provenen de les fonts d'informació. L'obra de buidatge, de què s'extreuen els noms populars, pot contenir inconcrecions, errors d'interpretació (per confusió o per manca de coneixements), o no fer cap referència al nom científic.

Alguns reculls fitonímics, vocabularis o diccionaris antics no concreten el nom científic de les plantes que enumeren. Pompeu Fabra, en el seu *Diccionari General de la Llengua Catalana* (1932), va ser un dels pioners a consignar el nom botànic de cada planta (i també de cada animal, i fins i tot de microorganismes), entenent la necessitat de la correspondència entre nom vulgar i denominació científica. Fabra unia la seva formació en ciències experimentals a la col·laboració que va tenir, per als termes botànics, de Pius Font i Quer i el seu deixeble Miquel de Garganta (vegeu Riera / Vallès, 1991, per a detalls), i tot plegat propicià un tractament particularment acurat de la terminologia del món vegetal. Aquesta cura i, en concret, la consignació dels noms científics de les espècies animals i vegetals, ha tingut continuïtat en la nostra llengua, car les dues edicions que hi ha hagut fins ara del *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (1995, 2007) l'han mantinguda. Aquesta mena d'obres han d'indicar bàsicament la morfologia i les característiques gramaticals de cada mot. Si fan referència al nom científic, poden estalviar-se de fer descripcions detallades de la planta i no cal que donin gaires informacions suplementàries per tal d'establir de manera inequívoca allò de què tracta l'entrada lexicogràfica. Encara són ben pocs els diccionaris contemporanis (fins i tot alguns d'enciclopèdics i, especialment, els normatius) que facin referència sistemàticament a les denominacions científiques dels éssers vius. Ens consta que a la Real Academia Española hi ha una valoració molt positiva d'aquesta aportació fabriana mantinguda en l'actual diccionari normatiu de la llengua catalana, i fins i tot una intenció de procurar aplicar-la en el futur al de la llengua espanyola (Inés Fernández Ordóñez, com. pers.).

Hi ha casos en què la referència científica és, volgudament o inadvertidament, inconcreta. Especificar solament un grup sistemàtic de categoria superior, com és ara la família (labiades, compostes...), serveix de ben poc (tot i que és una dada que tampoc no fa cap nosa). Esmentar simplement un gènere que conté nombroses espècies, per exemple *Thymus*, no passa de ser una informació bàsicament orientativa (però tampoc no molesta); llevat que un nom popular sigui atribuït, conscientment, a diverses, o a totes, les espècies d'un gènere. Aquest darrer cas no és pas rar, i queda ben clar quan la font ho indica expressament, de vegades mitjançant l'abreviatura tradicional en botànica, *sp. pl.* (*species plures*, diverses espècies). En algun cas la font no concreta l'espècie i la identificació

queda, doncs, penjada. Si darrere d'un nom de gènere apareix l'abreviatura *sp.* (*species*), emprada usualment en botànica, a dreta llei hauria d'entendre's que l'informant desco-neix de quina espècie es tracta. Sovint, però, hom no està segur que sigui així; pot ser que la font no hagi cregut convenient l'especificació, o que pretengui dir (implícitament) que el nom s'ha de referir a diverses espècies del gènere o a totes.

Els casos de confusions i errors en les equivalències entre nom popular i nom científic són sovint detectables, però no sempre es poden esmenar amb seguretat. Tant aquests casos com els més nombrosos d'assignacions incompletes o poc precises solen ser interpretables, raonablement i amb prou fiabilitat, mitjançant la comparació de la gran quantitat d'obres de buidatge i de l'encreuament de les informacions que s'hi donen. D'altra banda, no hi ha cap problema a corregir els errors gramaticals o tipogràfics que s'hagin pogut esmunyir en algun text.

El casos insolubles o dubtosos, com hem dit prou nombrosos, no s'han publicat ni en el llibre ni en el diccionari en línia. Resten dipositats (com totes les dades impossibles o difícils d'interpretar) en fitxers *ad hoc*, a disposició de qualsevol persona que vulgui consultar-los. Igualment són a l'abast de potencials investigadors interessats tots els termes originals que han estat revisats i esmenats d'acord amb la normativa. En tots els casos, es conserva la traça de les accions dutes a terme.

En la nostra obra, cada conjunt sinonímic de noms populars queda referit a un o, sovint, a més d'un nom científic, primer els noms correctes i després els sinònims no correctes. En molts casos, sols escau de fer-hi figurar un nom correcte, però no és pas rar que n'hi hagi dos o més. Per exemple, en el cas de la falguera mascle, fins a quatre, atès que quatre autors atribuïren l'espècie cadascun a un gènere diferent. Com que el nom d'espècie conté sempre el nom genèric, aquella ha de tenir tants noms com gèneres li foren assignats: la normativa hi obliga. Que una espècie canviï de nom quan canvia de gènere no deixa de ser un xic incòmode. Per això de tant en tant alguns botànics proposen que s'abandoni la nomenclatura binominal i se n'instauri una d'uninominal (o, fins i tot, una de numèrica) per tal que el nom específic quedi estrictament i perennement fixat. Aquesta proposta, que no ha estat mai tinguda seriosament en compte, causaria més trasbalsos que beneficis, i crearia una selva de noms molt difícil de manejar; a banda que no és pas desavinent que el nom d'una espècie consignï també el del gènere a què pertany.

Assignar diversos noms botànics a una mateixa planta pot semblar amoïnós per a un profà, però el rigor científic ho fa ineludible. I al capdavant, aquesta llista de noms és, en la majoria dels casos, força més curta que la dels noms catalans, que de vegades es compten per dotzenes.

CONCORDANCES, PARALLELISMES I DIVERGÈNCIES ENTRE NOMS CATALANS I NOMS CIENTÍFICS

La taxonomia botànica i el sistema nomenclatural popular presenten força coincidències formals, perquè molts noms catalans procedeixen directament del mot llatí correspo-

nent. En l'aspecte conceptual, en canvi, són dues menes de representacions independents, tot i que poden mostrar alguns paral·lelismes.

La sistemàtica botànica es basa inicialment en les semblances i les diferències globals entre plantes; i, de fet, reflecteix una ordenació inherent a la natura mateixa (és un sistema natural), perquè se sosté en les relacions de parentiu entre organismes i, per tant, en la manera com uns provenen d'altres per evolució (és un sistema filogenètic).

La concepció de l'ordre de la natura reflectida en els noms populars representa tota una altra cosa. És, de fet, una classificació artificial, basada en xarxes de relacions múltiples, que no pretén sinó un reconeixement fàcil de cada planta i una associació pràctica entre elles. El criteri de diferenciació bàsic és també la semblança entre plantes, però no una semblança lineal ni jerarquitzada, sinó, si se'n permet la paraula, multifactorial, desplegada en un espai de n dimensions. Es fan servir, si més no, les analogies morfològiques (mida, forma de les fulles, menes de fruits...), organolèptiques (tacte, aroma, coloració, gust...), pràctiques (utilitats, valor medicinal, toxicitat...) i, de vegades, simbòliques o llegendàries. Trobareu una anàlisi molt il·lustrativa, i amena, sobre aquestes qüestions en la introducció de l'obra de Masclans (1981).

Les relacions entre nomenclatura botànica i nomenclatura popular són pràcticament inexistentes, de manera que les coincidències que hi pugui haver són clarament excepcionals. Una espècie botànica sol tenir més d'un nom en català, de vegades moltíssims, i comprendre diversos mots dialectals i diferents variants formals. I a la inversa, una denominació popular pot convenir a espècies diferents i sovint taxonòmicament molt allunyades entre elles. Vegem-ne alguns exemples de signe diferent.

Mandràgora correspon estrictament a plantes del gènere *Mandragora*. *Auró*, *blada i erable*, de vegades seguits d'un determinatiu, es limiten a les espècies del gènere *Acer*, però algunes d'aquestes espècies reben també altres noms catalans.

Bufalaga, en forma de nom simple o seguit d'un determinatiu, s'aplica a totes les espècies del gènere *Thymelaea*, però també a una mena d'argelaga, del gènere *Genista*, i a una mata espinosa del gènere *Alyssum*; i al seu torn, algunes bufalagues comparteixen altres noms catalans (en conjunt, fins a més de vint).

El català *timó*, derivat directament del llatí *Thymus*, es fa servir per a moltes de les espècies del gènere *Thymus*; apareix també en espècies de quatre gèneres diferents de la mateixa família de les labiades; i encara en plantes de cinc gèneres de famílies tan dispars com les ericàcies, les primulàcies, les frankeniàcies, les rutàcies i les umbel·líferes. I hi ha més de trenta sinònims catalans del nom *timó* o de les seves combinacions.

D'exemples semblants en trobaríem tants com volguéssim. La discordança entre sistema biològic i denominacions populars ha neguitejat molts naturalistes poc reflexius, que no conceben altre esquema taxonòmic que no sigui el «natural». I alguns han acabat dient que la gent no té ni idea de les relacions entre organismes vivents i que la cultura popular és, de fet, una incultura. Es meravellen que moltes erugues s'anomenin *cucs*; que el nom *serp de vidre* correspongui en realitat a un rèptil del grup de les sargantanes; que el *liquen blanc* sigui una alga vermella; que la *molsa blanca* sigui de fet un líquen; que la *molsa espanyola* sigui una planta amb flors, de la mateixa família que la pinya tropical; que l'*alga dels vidriers* (o *alga marina* o simplement *alga*) no tingui res a veure amb aquestes criptògames, sinó amb les plantes amb flors. Sigui com sigui, no es tracta pas

d'incultura. Es tracta, si de cas, de divergència entre les taxonomies populars i les científiques, que no han pas de coincidir, car, de fet, corresponen a dos nivells d'anàlisi i concepció del món en què vivim. A aquells que, com els autors d'aquest article, són alhora taxonomistes botànics i part del poble no els és pas difícil d'actuar adés en tant que científics, adés com a receptors i continuadors d'un saber popular.

Per a pal·liar aquesta mena de discordances, alguns botànics, entre els quals Oriol de Bolòs i Francesc Masclans, han mirat de forçar un xic la nomenclatura popular. En la seva valuosa obra sobre noms de plantes, Masclans (1981) sol donar com a preferents les denominacions cultes o els neologismes, més propers a la nomenclatura botànica, en contraposició als noms populars que se n'allunyen massa. Per exemple, *fràngula*, referit a *Rhamnus frangula*, passa davant dels noms populars *vern bord*, *vern menut* i *vern negre*; el neologisme *cipripedi*, per a *Cypripedium calceolus*, és preferit als vulgars *esclops*, *sabatetes de la Mare de Déu* i *sabatetes del bon Jesús*; *esternbèrgia*, neologisme proposat per ell mateix, va primer que *narcís de tardor* i *perxa-sogres*. I seguint la mateixa lògica, considera que alguns sinònims catalans són emprats de manera abusiva. Per exemple, el mot *àrnica*, l'atribueix, ben lògicament, a *Arnica montana*, planta ben coneguda i anomenada ininterrompudament des de temps antics; i hi afegeix que aquest mateix nom es dóna, abusivament, a altres quatre espècies de gèneres diferents, bé que de la mateixa família. Les valoracions d'aquesta mena no s'han pas tingut en compte en la nostra obra.

Semblantment, en la *Flora dels Països Catalans* (Bolòs / Vigo, 1984-2001), els noms de planta (normalment un o dos per espècie) són escollits entre els menys allunyats de la nomenclatura llatina, o bé es fan servir neologismes existents o bé se'n proposen de nous.

Aquests criteris de Masclans i Bolòs van passar, si més no parcialment, a la primera edició del *Diccionari de la Llengua Catalana* (IEC, 1995), amb la qual cosa es normativitzaren moltes de les propostes d'aquests autors. Val a dir que el mateix Fabra (1932) ja havia inclòs en el seu diccionari algunes denominacions cultes de plantes i uns quants neologismes.

No veiem necessari que la fitonímia catalana s'hagi d'adaptar forçosament a la nomenclatura botànica. Per això, a l'obra que comentem no s'han pas establert altres preferències que el fet de figurar al diccionari normatiu: el nom principal de cada entrada és el que figura al *DIEC* o, si no n'hi ha cap, el primer per ordre alfabètic. De manera genèrica, opinem que els naturalistes haurien de deixar d'exclamar-se sobre les discordances entre la taxonomia biològica i la nomenclatura popular. Igualment, pensem que fóra convenient, més aviat, de promoure estudis lingüístics i antropològics sobre les interpretacions i les classificacions populars dels éssers vius.

Altrament, tampoc no veiem l'estricta necessitat que cada espècie de planta tingui un nom popular (en cap llengua i, en concret, en català), tot i que, és clar, cal restar oberts a donar noms vernacles a plantes que es van popularitzant, tant entre les autòctones com entre les que es van fent un lloc en indrets on abans no hi eren. Algunes llengües, com l'anglès i —encara que potser un xic menys— el francès, procuren que almenys totes les plantes de les flores dels seus territoris, com també les que s'hi van incorporant per introducció, fins i tot comercial, tinguin noms en aquestes llengües. El TERMCAT va tenint bona cura d'aquest tema en un treball que implica el seu personal, experts externs i el seu Consell Supervisor. N'és un exemple la recent normalització del terme *estèvia* com a nom

català d'*Stevia rebaudiana*, planta sud-americana, el nom genèric de la qual prové del cognom d'un botànic valencià del s. XVI, Pere Jaume Esteve, que s'empra com a edulcorant apte per a diabètics i que ha entrat amb molta força al mercat comercial. Aquest terme no figura en el nostre llibre, perquè no ha aparegut encara en cap de les obres considerades per al buidatge, però tot fa pensar que s'estendrà i serà un bon cas per a l'actualització del diccionari en línia (i de noves edicions en paper, si mai n'hi hagués). De manera general, pensem que no cal precipitar-se i que convé cercar un nom per a una planta que ha entrat a casa nostra a través del comerç (com a ornamental, alimentària, medicinal, objecte de reportatges literaris, cinematogràfics o televisius o amb altres menes d'usos) només quan ja es pot considerar que la seva presència entre nosaltres no serà efímera, sinó poc o molt estable.

REMARQUES FINALS

L'obra *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* és una mostra de la vitalitat de la llengua catalana, malgrat les dures circumstàncies que ha passat i passa. Efectivament, conté, com hem dit, uns 35.000 noms per a uns 6.000 tàxons, no gaire lluny del doble dels que viuen als territoris on aquesta llengua és parlada. Això vol dir que, a més de donar noms a plantes de casa, la comunitat catalanòfona ha creat denominacions pròpies per a moltes plantes exòtiques. No es tracta, en cap cas, d'una tasca conclosa, d'un punt d'arribada, sinó més aviat d'un punt de partida. D'una banda, serà, sens dubte, un esperó per a localitzar fitònims nous i, de fet, ja ho està essent: a part d'alguns que ens han estat comunicats a través del TERMCAT (on han estat rebuts de persones diverses), nosaltres mateixos hem detectat darrerament, en els inicis d'una prospecció etnobotànica que duem a terme a Eivissa, tres noms catalans que no figuren en l'obra que ens ocupa (Teresa Garnatje, Raquel González, Joan Vallès, dades inèdites). D'altra banda, pensem que aquest llibre (i el diccionari en línia que hi és associat) podrà ser la base per a recerques diverses, tant de l'àmbit lingüístic com del botànic. A més, com també hem esmentat, hem hagut de deixar amagats uns 5.000 noms catalans, la qualitat dels quals no ens havia convençut per un motiu o un altre; aquestes denominacions podran ser més treballades en el futur i les que siguin resoltes podran engruixir el diccionari en línia, que complementa l'obra, com ho podran ser les aportacions noves que s'hi puguin fer.

AGRAÏMENTS

Agraïm als altres coautors del llibre i a les altres persones que hi han col·laborat el treball fet durant tants anys. Regraciem especialment Joan Veny, que ens va encarregar aquest article, i M. Antònia Julià, que n'ha llegit críticament una versió preliminar.

BIBLIOGRAFIA

- ALSINA, Victòria / BASTARDAS, Joan / VIGO, Josep (1989): «Sobre la pronúncia dels noms científics de les plantes». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* 57, p. 5-21.
- BERLIN, Brent (1992): *Ethnobiological classification: principles of categorization of plants and animals in traditional societies*. Princeton: Princeton University Press.
- BOLÒS, Oriol de / VIGO, Josep (1984-2001): *Flora dels Països Catalans*. Vol. I-IV. Barcelona: Barcino.
- BOLÒS, Oriol de / VIGO, Josep / MASALLES, Ramon Maria / NINOT, Josep (2005): *Flora manual dels Països Catalans*. 3a ed. Barcelona: Pòrtic.
- BRUMMIT, Richard K. / POWELL, C. E. (ed.) (1992): *Authors of plant names: A list of authors of scientific names of plants, with recommended standard forms of their names, including abbreviations*. Kew: Royal Botanic Gardens.
- CADEVALL, Joan [amb les col·laboracions de SALLEN, Àngel / FONT QUER, Pius / ROTHMALER, Werner] (1913-1937): *Flora de Catalunya*. Vol. I-VI. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- COSTA, Antoni Cebrià (1864): *Introducción a la flora de Cataluña y catálogo razonado de las plantas observadas en esta región*. Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona.
- FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- FONT, Pius (1961): *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. Barcelona: Labor.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona; Palma de Mallorca; València: Edicions 3i4; Edicions 62; Editorial Moll; Enciclopèdia Catalana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007): *Diccionari de la Llengua Catalana*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Enciclopèdia Catalana; Edicions 62.
- LINNAEUS, Carolus (1753): *Species plantarum*. Estocolm: Laurentius Salvius.
- MASCLANS, Francesc (1954): *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MASCLANS, Francesc (1981): *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers, Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya; Montblanc-Martín.
- MCNEILL, J. / BARRIE, F. R. / BUCK, W. R. / DEMOULIN, V. / GREUTER, W. / HAWKSWORTH, D. L. / HERENDEEN, P. S. / KNAPP, S. / MARHOLD, K. / PRADO, J. / PRUD'HOMME VAN REINE, W. F. / SMITH, G. F. / WIERSEMA, J. H. / TURLAND, N. J. (2012): *International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Melbourne Code)*. Königstein: Koeltz Scientific Books (Regnum Vegetabile, vol. 154).
- RIERA, Carles / VALLÈS, Joan (ed.) (1991): *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta. Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VALLÈS, Joan (dir.) / VENY, Joan / VIGO, Josep / BONET, M. Àngels / JULIÀ, M. Antònia / VILLALONGA, Joan Carles (2014): *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura; Termcat.
- VENY, Joan (2016): «Noms de plantes, una font d'estudis lingüístics». *Estudis Romànics*. Vol. XXXVIII, p. 273-279.